

7. Пашко П. В. Щодо термінів —митна політика та —митна справа. *Вісник Академії митної служби України*. Серія: Економіка. 2012. № 2. С. 41-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2012_2_7

8. Кийда Л.І., Шевченко Н.І. Особливості реалізації державної митної політики Електронне видання. *Державне управління удосконалення та розвитку*. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/68.pdf

9. Погрішук Г.Б., Бей С.О. Формування та реалізація митної політики України. *Економіка та суспільство*. № 40. 2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1513/1455>

10. Кунєв Ю.Д., Баязітов Л.Р. Митна енциклопедія: У трьох томах. Т.1/: Редкол.: ... І.Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. - Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2014. - 592 с. - (Митна справа в Україні. Т. 26).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-163>

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Спасова Катерина Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права,

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Війна в Україні спричинила значну кількість випадків порушення прав людини, руйнування звичного способу життя та моральних страждань громадян. Втрата близьких, травми, примусове переміщення, зруйновані домівки та втрата засобів до існування — усе це вимагає належного юридичного реагування, особливо в частині компенсації нематеріальних втрат.

Вітчизняне законодавство про відшкодування моральної шкоди є загальним і недостатньо враховує специфіку наслідків воєнного конфлікту. Виникає потреба у вдосконаленні правового регулювання, яке охоплювало б питання визначення моральної шкоди в контексті війни, механізми оцінки розміру компенсації, а також процедури її стягнення. Особливого значення набуває співвідношення приватноправових і публічноправових інструментів, адже держава часто виступає стороною відповідальною за захист прав постраждалих.

Судова практика України також стикається з низкою викликів. Зокрема, це складність доказування моральної шкоди, відсутність єдиної позиції щодо розміру компенсації, а також обмеженість ресурсів для виконання судових рішень. Аналіз цих питань є важливим для напрацювання дієвих підходів до їх вирішення.

Важливим аспектом є і міжнародний вимір проблеми. У контексті воєнного конфлікту значна частина справ, пов'язаних із моральною шкодою, може бути розглянута на рівні міжнародних інституцій, таких як Європейський суд з прав людини. Це ставить перед Україною завдання адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів правосуддя.

Соціальний і гуманітарний вимір відшкодування моральної шкоди виходить за межі суто правових питань. Він покликаний забезпечити відновлення справедливості, реабілітацію жертв війни, захист людської гідності. Тому ця тема є актуальною не лише з погляду теорії права, а й з точки зору практичної реалізації соціальної функції держави.

В умовах війни моральна шкода набуває особливої специфіки, оскільки страждання людей стають масштабними і глибоко емоційними. Ці страждання можуть проявлятися у формі психологічних травм, спричинених втратою близьких, перебуванням у зоні бойових дій, примусовим переміщенням, зруйнуванням домівок або місця роботи, а також постійним страхом за власне життя та безпеку. Додатково до цього, війна порушує особисті немайнові права, такі як право на честь, гідність, недоторканність приватного життя, що часто супроводжується воєнними злочинами, тортурами, насильством або іншими формами приниження людської гідності.

Війна також порушує соціальні та культурні зв'язки, примусово ізолюючи людей від рідних, розриваючи зв'язок із рідним місцем проживання та спричиняючи втрату ідентичності через зміну середовища. Особливістю моральної шкоди у цьому контексті є її тривалість і накопичувальний ефект, оскільки страждання рідко обмежуються одним інцидентом і часто стають наслідком тривалого перебування в умовах війни.

Моральна шкода в умовах війни має значну соціальну вагу, адже її масштаби перевищують звичайні уявлення про індивідуальні страждання. Вона ставить перед правовою системою складне завдання – забезпечити справедливую компенсацію, враховуючи обмежені ресурси держави та міжнародні зобов'язання України. Крім того, доведення моральної шкоди в суді потребує особливої уваги до психологічних аспектів і використання спеціальних методик, що враховують емоційний і нематеріальний характер втрат.

Доведення моральної шкоди в умовах воєнного конфлікту є складним і багатоаспектним процесом, зумовленим як специфікою самої моральної шкоди, так і екстремальними обставинами, у яких вона виникає. Особливості цього процесу пов'язані з необхідністю врахування нематеріального характеру збитків, обмеженості доказової бази та складнощів правозастосування в умовах війни.

Перш за все, моральна шкода є нематеріальною за своєю природою, тому її доведення не може спиратися на прямі матеріальні докази, як у випадку майнових збитків. Потерпілий повинен представити докази своїх переживань, які можуть включати свідчення очевидців, документи, що підтверджують факт травмуючих подій, або висновки психологів чи психіатрів, які засвідчують емоційний і психологічний стан особи. Це потребує чіткої фіксації подій, що спричинили моральні страждання, чого у воєнних умовах часто немає через хаотичність і небезпеку ситуації [1, С. 12].

Крім того, специфіка воєнного конфлікту значно ускладнює збирання доказів. Багато потерпілих через бойові дії втрачають доступ до документів, медичних послуг або навіть можливість звернутися до компетентних органів. Часто фізичне чи емоційне виснаження потерпілих унеможливорює своєчасне фіксування моральної шкоди. У таких випадках важливу роль відіграє підтримка правозахисних організацій, які допомагають у зборі необхідних даних.

Важливим аспектом є оцінка ступеня моральних страждань. У практиці українських судів використовуються різні підходи до визначення розміру компенсації, але єдиної методики не існує. Суд має враховувати обставини справи, тяжкість страждань потерпілого, тривалість їх впливу на життя та інші індивідуальні характеристики. У контексті воєнного конфлікту важливо також оцінювати накопичувальний ефект страждань, адже моральна шкода часто стає наслідком тривалого перебування в зоні бойових дій чи повторних травмуючих подій.

Особливо складним залишається питання доведення причинно-наслідкового зв'язку між воєнними діями та моральними стражданнями. У випадках, коли шкода завдана невизначеними сторонами конфлікту, встановлення відповідальності може вимагати додаткових доказів і залучення спеціалістів, зокрема у сфері міжнародного права.

Таким чином, доведення моральної шкоди в умовах воєнного конфлікту вимагає особливої уваги до обставин кожної справи, індивідуального підходу до оцінки страждань і вдосконалення законодавства для адаптації до специфіки війни. У цьому процесі важливим є залучення судових експертів, психологів та використання

міжнародного досвіду, що може стати підґрунтям для більш справедливого відшкодування моральної шкоди.

Аналіз існуючих кейсів свідчить про необхідність систематизації підходів до відшкодування моральної шкоди в Україні. Національним судам варто розробити єдині стандарти оцінки моральних страждань, беручи до уваги як міжнародний досвід, так і специфіку воєнного конфлікту на території України. Це забезпечить більш прозоре та справедливе правосуддя для потерпілих і сприятиме відновленню довіри до правової системи [2, С. 26].

Компенсація моральної шкоди відіграє ключову роль у реабілітації жертв війни, адже вона сприяє не лише відновленню справедливості, але й психологічному, соціальному та моральному відновленню потерпілих. У контексті воєнного конфлікту ця компенсація має особливу значущість, оскільки моральні страждання часто є найбільш глибокими і довготривалими наслідками травматичних подій.

Перш за все, компенсація моральної шкоди виконує функцію відновлення справедливості, що є базовою потребою для постраждалих. Для багатьох жертв війни визнання їхніх страждань через рішення суду та присудження компенсації має символічне значення. Це демонструє, що суспільство і держава визнають їхній біль і прагнуть відновити порушену справедливість.

Друга важлива функція — психологічна підтримка та реабілітація. Компенсація моральної шкоди допомагає потерпілим усвідомити, що їхні переживання не залишилися поза увагою. Хоча гроші самі по собі не можуть усунути біль чи психологічні травми, їх отримання може слугувати інструментом для забезпечення лікування, консультацій із психологами або участі у реабілітаційних програмах.

Соціальна роль компенсації також є надзвичайно важливою. Виплата моральної шкоди сприяє відновленню соціальних зв'язків і включенню постраждалих у суспільне життя. Це особливо актуально для внутрішньо переміщених осіб, які втратили не лише житло, але й соціальне оточення, що було для них джерелом підтримки.

Компенсація моральної шкоди має також превентивну функцію. Вона служить важливим сигналом для суспільства, показуючи, що права людей захищені, а воєнні злочини чи інші порушення немайнових прав не залишаються без наслідків. Це сприяє формуванню культури дотримання прав людини навіть у складних умовах воєнного конфлікту.

Необхідність законодавчих змін обумовлена тим, що чинне українське законодавство про відшкодування моральної шкоди не враховує специфіку наслідків війни, що потребує вдосконалення нормативної бази, розробки єдиних стандартів оцінки моральної шкоди та ефективних механізмів її стягнення. Водночас судова практика

стикається з численними викликами, зокрема складністю доведення моральної шкоди, відсутністю уніфікованих підходів до визначення компенсації та проблемами виконання судових рішень, що ускладнює доступ потерпілих до справедливого відшкодування. Значна частина справ може розглядатися в міжнародних судах, що вимагає адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів і розвитку механізмів притягнення до відповідальності агресора. Окрім юридичного виміру, компенсація моральної шкоди має важливу соціальну та гуманітарну складову, оскільки сприяє реабілітації жертв війни, відновленню справедливості, соціальній інтеграції та психологічній підтримці постраждалих. Також вона відіграє превентивну роль, адже ефективна система компенсації є важливим засобом захисту прав людини, зміцнює правову культуру та формує суспільне розуміння відповідальності за воєнні злочини.

Література:

1. Тімуш І. С. Відшкодування моральної шкоди, завданої громадянам під час військових конфліктів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 10-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknusv_2013_2_4
2. Сафончик О. Окремі аспекти відшкодування майнової та немайнової (моральної) шкоди в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 24-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2023_2_5